

Maciej Krotofi

Sprawozdanie z posiedzeń Komisji Historycznej To Mi To

Rocznik Toruński 25, 155-157

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Archiwum Państwowe w Toruniu, Oddział II

Sławomir Pułkownik

Dnia 1 IX 1996 r. Oddział II Archiwum Toruńskiego otworzył swoje podwoje dla badaczy i użytkowników w dawnym kinie „Flisak” przy ul. Idzikowskiego 6. Zaadaptowany na potrzeby Archiwum budynek pomieścił rozproszone dotąd zbiory usytuowane w magazynach w Wąbrzeźnie i w Toruniu przy Rynku Staromiejskim i ul. Podmurnej. Oddział II – Akt Nowych gromadzi, przechowuje i udostępnia archiwalia z XIX i XX w. Do magazynów przeniesiona została większa część zasobu Archiwum Państwowego w Toruniu (1015 z 1213 zespolów akt, co stanowi 2227,70 m.b.). Przechowywane zbiory swym zasięgiem terytorialnym obejmują obszar dzisiejszego woj. toruńskiego.

Najcenniejszym i najczęściej wykorzystywanym zespołem są Akta miasta Torunia z lat 1793–1945. Ze względu na bogaty i różnorodny materiał oraz stan zachowania, dla wielu dyscyplin naukowych stanowić mogą cenne źródło i podstawę badawczą, umożliwiającą odtworzenie różnych dziedzin życia miasta. Oprócz wartości historycznej, wspomniane akta zachowują również swoją dużą wartość praktyczną i użytkową; odpowiednie ich wykorzystanie pozwala na uzyskanie znacznych oszczędności gospodarczych. Przykładem jest seria akt budowlanych i gruntowych z lat 1793–1961. Materiały te – zachowane w ponad 90% – dostarczają zainteresowanym nie tylko dokumentację techniczną, lecz także informacje na temat stosunków własnościowych w mieście. Ważnym uzupełnieniem omówionych akt jest zbiór około 10 000 planów i rysunków obiektów użyteczności publicznej. Podobnie cenne akta znajdzie badacz i użytkownik zainteresowany życiem codziennym i funkcjonowaniem innych miast naszego regionu – Chełmna, Chełmży, Golubia, Podgórze i Wąbrzeźna. W materiałach tych znajdują odzwierciedlenie zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze interesujące nie tylko historyków, ale również inżynierów, geodetów, socjologów, historyków sztuki.

Ważną, o ogromnym znaczeniu naukowym i praktycznym, grupę tworzą akta władz administracji państwowej niemieckiej i polskiej, m.in. starostw i wydziałów powiatowych, prezydentów powiatowych, miejskich i gromadzkich rad narodowych, urzędów miejskich i gminnych. Na uwagę zasługują również akta państwowej administracji specjalnej, wśród nich: urzędów katastralnych,

domenalno-rentowych, inspekcji budowlanych, zarządów gospodarki wodnej z Brodnicy, Chełmna, Torunia i Wąbrzeźna.

Oddzielną grupę stanowią akta dotyczące szkolnictwa. Obok zespołów inspektoratów szkolnych przechowywane są archiwalia 65 szkół różnego szczebla z terenu woj. toruńskiego; wśród nich najcenniejsze są: Państwowe Gimnazjum Męskie w Chełmnie z lat 1837–1939, Państwowe Gimnazjum im. M. Kopernika w Toruniu z lat 1810–1945 – będące kontynuatorem tradycji Gimnazjum Akademickiego w Toruniu. Dzięki zachowanym zespołom akt Liceum Pedagogicznego i Studium Nauczycielskiego w Toruniu Oddział II wydaje odpisy i zaświadczenia o przebiegu nauki.

Odmienny dział tworzą akta sądów w ilości około 240 m.b., prawie 23 000 jednostek. Najliczniej reprezentowane są sądy obwodowe ze względu na wytwarzane przez nie akta gruntowe, już od końca XVIII stulecia, obrazujące sprawy własności i obrotu ziemią z powiatów brodnickiego, chełmińskiego oraz toruńskiego. Obok nich zachowały się ponadto serie akt testamentowych i spadkowych, a także akta rejestrowe stowarzyszeń, spółdzielni i żeglugi. Oprócz wymienionych do działu należą: Sąd Krajowy (Landgericht) w Toruniu z lat 1942–1944, Sąd Specjalny (Sondergericht) w Toruniu z lat 1942–1943, Prokuratura Sądu Krajowego (Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht) w Toruniu z lat 1939–1945, Sąd Specjalny w Toruniu z lat 1945–1947 i sądy grodzkie w Brodnicy, Chełmży, Chełmnie, Toruniu z lat 1945–1950. Akta sądowe są jednak dziesiątkowane na skutek działań wojennych. Wspomnieć należy również o aktach Więzienia w Toruniu („Okraglaka”) z lat 1939–1945. W powiązaniu z sądami działali notariusze. W Archiwum przechowywane są efekty ich pracy w postaci rejestrów i ksiąg 108 notariuszy z Torunia, Chełmna, Brodnicy, Chełmży, Golubia, Kowalewa i Wąbrzeźna od końca XIX w. do 1950 r. Księgi okresu międzywojennego odzyskują obecnie swą moc prawną w związku z procesem reprivatyzacji toczącym się w kraju. Uważna lektura aktów może przysporzyć cennego materiału badawczego socjologom i historykom kultury na temat kondycji materialnej ówczesnego społeczeństwa.

Corocznie zasób Oddziału powiększa się w wyniku przejmowania rejestrów stanu cywilnego z woj. toruńskiego. Księgi te, obecnie w liczbie 7271 jednostek, zgrupowane są w 197 zespołach urzędów stanu cywilnego z lat 1874–1897, parafii rzymskokatolickich z lat 1808–1897 oraz ksiąg wyznania mojżeszowego z Dobrzyńnia n. Drwęcą z lat 1808–1939 i Gminy Prawosławnej z lat 1921–1944.

Odmienną specyfikę mają akta towarzystw i organizacji, tak polskich jak i niemieckich. Stosunki społeczno-polityczne oraz dzieje kultury możemy prześledzić poprzez analizę akt stowarzyszeń. Ze względu na ich charakter podzielono je na: polityczne, kulturalno-oświatowe, charytatywne, młodzieżowe, sportowe i zawodowe. Pośród ważniejszych należy wymienić: Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki (Coppernicus Verein für Wissenschaft

und Kunst) w Toruniu z lat 1839–1944, Tymczasowy Komitet Organizacyjny Pomorskiego Instytutu Naukowego 1929–1935, Konfraternia Artystów w Toruniu 1923–1939 (1946), Rada Zrzeszeń Naukowych, Artystycznych i Kulturalnych Ziemi Pomorskiej 1934–1939, Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” w Toruniu. Panoramę kulturalną miasta dopełniają archiwalia Muzeum i Teatru.

Odrębny i ważny zespół liczący około 100 m.b. stanowią akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Toruniu z lat 1975–1990.

Wiele informacji będących w materiałach towarzystw uzupełniają bogate spuścizny osób i rodzin. Wymienić należy akta rodzin: Steinbornów z lat 1833–1952, Witkowskich 1928–1985, Karwatów z Wichulca 1660–1933, Koernerów z Torunia i Mlewca 1760–1939, oraz spuścizny Klemensa Felchnerowskiego 1898–1971, Zbigniewa Łukomskiego 1821–1939.

Dla historyków wojskowości interesujące są akta Królewskiej Fortyfikacji i Zarządu Fortecznego w Toruniu z lat 1808–1936. W zespole brakuje jednak planów twierdzy. Przechowywane są one w archiwach niemieckich.

Opisując zasób Oddziału trudno nie wspomnieć o bogatych zbiorach specjalnych. Składają się nań: około 12 000 planów i rysunków, 4570 map i 158 370 fotografii i klitek negatywów. Pośród autorów fotografii znajdujemy nazwiska znanych fotografików toruńskich, m.in. Alojzego Czarneckiego i Kurta Grimma. Przejęty przez Archiwum zbiór fotografii i negatywów Pracowni Konserwacji Zabytków w Toruniu dokumentuje prace konserwatorskie prowadzone na terenie całego kraju.

Archiwum, oprócz pełnienia funkcji naukowej, jest także urzędem wiary publicznej. Realizuje się to przez wykonywanie kwerend archiwalnych w bardzo szerokim zakresie – poszukiwań genealogicznych i własnościowych, potwierdzeń zatrudnienia, wydawanie zaświadczeń dokumentujących wysiedlenia w okresie okupacji, zarówno dla osób prywatnych, jak i urzędów oraz sądów.

Przedstawiona wyżej informacja jest bardzo skrócona, co zmusiło autora do selekcji danych. Celem jej nie było szczegółowe zaprezentowanie zasobu, lecz jedynie zasygnalizowanie możliwości poszukiwań.

W siedzibie Oddziału II znalazł się czasowo zasób Archiwum Grudziądzkiego.

Na koniec warto wspomnieć o funkcji edukacyjnej i udostępnianiu Archiwum. W budynku Oddziału znajduje się sala wykładowa dla studentów Instytutu Historii i Archiwistyki UMK, w której odbywają się zajęcia praktyczne na bazie materiałów archiwalnych. Pracownia Naukowa jest dostępna dla wszystkich zainteresowanych w poniedziałki, środy, czwartki i piątki w godzinach od 8 do 14³⁰, we wtorki od 8 do 18⁴⁵, w pierwsze soboty miesiąca od 8 do 11.